

*Др Милимир Говедарица**
Универзитет у Бањој Луци

КРИВИЧНОПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ АДЕКВАТНОСТИ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ Норма и пракса Републике Српске**

САЖЕТАК: Питања која чине предмет рада анализирана су кроз три групе питања и закључна разматрања у којима су на један резимирани начин изнесени основни резултати до којих се дошло у стручно-критичкој анализи предметних питања. Прва група питања посвећена је општим напоменама о животној средини и инструментима њене адекватне заштите и то са два аспекта (међународно-правног и нормативно-практичног аспекта у Републици Српској). Основни закључак анализе ове групе питања је неопходност обезбеђења (нормативних и практичних) предуслова за што адекватнију заштиту животне средине, а један од кључних су инструменти кривичноправног карактера (кривично законодавство и његова примена).

Друга група питања посвећена је претпоставкама жељеног степена адекватности заштите животне средине (њиховом појму и врстама). Основни закључак анализе ове групе питања је да су претпоставке жељеног степена обезбеђења адекватности државне реакцију на еколошки као и друге облике криминалитета уопште бројне, с тим да међу њима посебно место заузимају оне кривичноправног карактера (кривичноправне норме и њихова

* e-mail: gmilimir@gmail.com, доцент на Факултету безбедносних наука, катедра за кривично право.

** Рад је примљен 13. 10. 2022, а прихваћен је за објављивање 30. 11. 2022. године.

примена). Управо имајући у виду овакав значај кривичноправних норми као инструмената заштите животне средине, трећа група питања посвећена је анализи (нормативној и практичној) предуслова од којих зависи степен адекватности кривичноправних инструмената у заштити животне средине. Појединачно посматрано то су: кривичноправна норма; адекватност примене кривичноправних норми; ефикасност поступка откривања и доказивања извршених еколошких кривичних дела (ефикасност кривичног поступка); ефикасно одузимање имовинске користи стечене вршењем ове групе кривичних дела. Основни закључак анализе ове групе питања је да се, и поред своје различитости, ове претпоставке морају посматрати у међусобној повезаности. Само у случајевима када су оне истовремено (и са нормативног и са практичног) аспекта испуњене, може се говорити да су у функцији жељеног степена адекватности заштите животне средине, што још увек није случај са Републиком Српском, посебно када је реч о њиховим практичним аспектима.

Кључне речи: животна средина, кривично право, правна норма, кривично дело, извесност кажњавања, суд, јавно тужилаштво, полиција, окривљени, кривично дело, ефикасност кривичног поступка, превенција

ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

Једно од питања којем се, сасвим оправдано, у последњих неколико десетина година поклања све већа пажња како од стране међународне заједнице као целине, тако и у оквирима држава као њених чланица, јесте питање заштите животне средине. У прилог исправности овакве једне констатације говоре и бројна међународна правна акта универзалног и регионалног карактера која третирају ову проблематику.¹ Тако нпр. према подацима Ecolex-a² постоји око 2.000 различитих међународних правних аката којима се директно или индиректно нормирају питања заштите животне средине.³ Реч је о правој хиперпродукцији међународних правних

¹ Јовашевић, Д. (2009). Улога стандарда међународне заједнице у уређивању и заштити животне средине. *Политичка ревија*, бр. 1/2009, 67–78.

² ECOLEX је информациони сервис у области права заштите животне средине. Наведени подаци доступни су на: https://www.ecolex.org/result/?tr_status=In+force&type=treaty

³ Један од аката овог карактера је и Конвенција Савета Европе о кривичноправној заштити животне средине (Convention on the Protection of the Environment Through Criminal Law, European Treaty Series – No. 172). Њена специфичност се огледа у чињеници да се државе потписнице обавезују да у своја национална законодавства уведу кривична дела у области заштите животне средине чија ће бића бити у складу са еле-

аката из ове области и она сама по себи јасно говоре о интернационализацији проблема заштите животне средине. У савременом међународном праву животна средина видљива је као посебно заштићена вредност, а последњих деценија прошлог века у међународној заједници дошло је до преиспитивања начина заштите животне средине. Дошло се до, чини се сасвим оправданог става да за ефикаснију заштиту животне средине нису довољни превенција и мониторинг и да је потребно укључити и заштитну функцију кривичног права.⁴ Иоле озбиљнија анализа кључних међународних правних аката овог карактера показује да је њихово основно обележје предвиђање инструмената (превентивног и репресивног карактера) којима треба да се што адекватније штити животна средина.⁵ Доказивање исправности оваквог приступа овој проблематици је непотребно јер је, чини се, већ одавно све познато. Уместо тога, чињеница да и поред свих напора међународне заједнице да се животна средина што адекватније заштити она је сваки дан све више угрожена а тиме и опстанак живота на Платети уопште. С обзиром на све ово чини се кључним питање инструмената адекватности заштите животне средине. Питање своју основу налази у чињеници да се само у случајевима када једно друштво-држава, а потом и међународна заједница као целина, располаже адекватним инструментима заштите животне средине, може очекивати успех на том пољу. Без адекватних инструмената заштите животне средине нема резултата. Адекватност

ментима одређеним одговарајућим мултилатералним уговором. Затим ту је и обавеза инкриминисања радњи које доводе до загађивања животне средине (нпр. испуштањем, имисијом или увођењем штетних супстанци у животну средину). Затим ту је и Директива 2008/99/ЕЗ о заштити животне средине путем кривичног права која уводи само основне стандарде кривичноправне заштите животне средине, при чему не улази у материју дефинисања појединих кривичних дела, као ни врсте санкција за кривична дела у вези са животном средином. Уређење ових питања је у надлежности држава чланица. Директивом се уводи и одговорност правних лица за наведена кривична дела која постоји ако је дело причинило било које лице које има водећи положај у правном лицу, без обзира на то да ли је деловало самостално или у име правног лица, а кривично дело је почињено у корист правног лица. Такође, прописује да ће против физичких лица која су починила кривична дела у вези са заштитом животне средине или подстицала њихово извршење бити покренут кривични поступак, без обзира на то што је за кривично дело утврђена одговорност правног лица. Потреба за предузимањем правних мера у овој области заснована је на процени да је угрожавање животне средине кривичним делима све озбиљнији проблем који проузрокује значајну штету животној средини у Европи и свету уз истовремено остваривање значајног профита.

⁴ Бабић, М. (2021). *Коментар Кривичног законика Републике Српске*. Лакташи; Бабић, М., Марковић, И. (2008). *Кривично право: Ојшћи дио*. Бања Лука.

⁵ Ђорђевић, Ђ. (2010). Одговорност правних лица за кривична дела у кривичном праву. *Савремене тенденције кривичноправне рејресције као инструменатај сузбијања криминалиштеја*. Бијељина: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 243.

инструментата заштите животне средине мора бити међународно обележје јер је животна средина односно њено угрожавање међународни – универзални проблем. Најновији пример је ситуација око Нуклеарне електране Запарожје у Украјини.

С обзиром на изнесени значај питања адекватности инструментата заштите животне средине, као прво, постављају се три питања. То су питање појма адекватности инструментата заштите животне средине, питање њихове врсте и значаја у супротстављању овој све негативнијој друштвеној појави универзалног карактера и питање претпоставки жељеног степена њихове практичне реализације. Када је реч о појму адекватности инструментата заштите животне средине онда исти треба посматрати у међусобној повезаности правних норми којима се прописују инструменти заштите животне средине и њихове практичне примене.⁶ У складу са овим потпојмом адекватна државна реакција на пољу заштите животне средине треба да подразумева како политику прописивања правних норми и других инструментата за потребан степен заштите животне средине, тако и политику, када је реч о овом аспекту предметне проблематике, изрицања кривичних санкција и примене других кривичноправних мера према учиниоцима кривичних дела против животне средине. Овакав приступ схватању овог појма своју подлогу налази у чињеници да и поред тога што судови приликом примењивања кривичноправних норми не треба да воде никакву политику већ само да исправно примењују закон, ипак они имају поприлично широк простор за слободу одлучивања, како у погледу избора врсте кривичне санкције, тако и у погледу одмеравања казне. Такву слободу им омогућава не мали број института општег дела Кривичног законика Републике Српске (КЗ РС)⁷ као и широко прописани казнени оквири у посебном делу.⁸ С обзиром на све ово, реч је како о политици законодавца, тако и о политици субјеката задужених за примену законских норми. Схваћена у овом смислу, адекватна државна реакција на криминалитет има, пре свега, превентивно (генерално и специјално) дејство.⁹ Казна као кључни инструмент казнене политике је, поред осталог, и средство којим се утиче на начин људског понашања.

⁶ V.: *Казнена политика у Србији: Закон и пракса*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2017.

⁷ *Службени гласник РС*, бр. 64/2017, 104/2018, 15/2021. и 89/ 2021.

⁸ Бабић, М. (2021). *Коментар Кривичног законика Републике Српске*. Лакташи, 158.

⁹ Ђорђевић, Ђ. (2018). Казнена политика у Србији: Изазови и механизми унапређења. *Зборник „Организација правосуђа и ефикасности судске заштите: Европски стандарди и стање у Србији – Кривичноправни аспекти“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.

Ово превасходно због тога што је она по својој природи једна непријатност, нешто што сваки човек жели да избегне. Ако се овоме додају и све последице које за собом повлачи изречена казна, онда оваква једна констатација још више добија на свом значају. Односно, она је потврда неспорног става да највећи број учинилаца кривичних дела пре извршења кривичног дела сматра да неће бити откривен и процесуиран или да ће, на неки начин, у случају откривања избећи кажњавање као резултат извршеног кривичног дела. Посматрано у овом контексту више је него неспорно да је кажњавање не само неизоставно, већ и најефикасније средство за сузбијање криминала и других негативних друштвених појава уопште, а тиме и кривичних дела против животне средине.¹⁰ Уз ово, и бројна истраживања у области психологије такође говоре да су казна и кажњавање не само изузетно важан већ и незаменљив фактор васпитања и преваспитања људи уопште. Скоро и да се без претеривања може рећи да је казна, иако не једино, ипак доминантно средство понашања људи у једној држави. Уз то, кажњавање има и своју едукативно-етичку димензију. Оно доприноси јачању друштвеног морала у једном друштву-држави.¹¹ Даље, посматрано с аспекта генералне превенције, изузетно је важна и чињеница „извесности кажњавања“.¹² Важно је не толико какву ће казну судови изрећи, већ осећај степена вероватноће да се учинилац кривичног дела неће „извући“ од заслужене казне.¹³ И данас је више него неспорно да казна има сврху одвраћања од вршења кривичних дела, сврху преваспитања оних који су починили кривично дело, као и сврху јачања општег морала у друштву. На овом становишту, сасвим исправно, стоји и законодавац Републике Српске који у чл. 43. свог КЗ прописује да је у оквиру опште сврхе кривичних санкција (сузбијање противправних дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством) сврха кажњавања спречавање учиниоца да убудуће чини кривична дела и његово преваспитање, те утицај на друге да не

¹⁰ Игњатовић, Ђ. (2004). Сузбијање најтежих облика криминалитета у условима транзиције и несигурности. *Зборник „Тешки облици криминала“*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.

¹¹ Дреновак-Ивановић, М. et al. (2013). *Правни инструменти еколошке заштите: Грађанскоправна и кривичноправна заштите*. Београд: Фидуција 011 принт.

¹² Бејатовић, С. (2018). Ефикасност кривичног поступка као међународни правни стандард. *Зборник „Организација правосуђа и ефикасности судске заштите: Европски стандарди и стање у Србији – Кривичноправни аспекти“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 273–280.

¹³ Шкулић, М. (2018). Ефикасност судске заштите и кривичноправни инструменти обезбеђења. *Зборник „Организација правосуђа и ефикасности судске заштите: Европски стандарди и стање у Србији – Кривичноправни аспекти“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.

чине кривична дела и изражавање друштвене осуде за кривично дело, развијање и јачање одговорности и свести код грађана о опасности и штетности кривичних дела и оправданости кажњавања, те неопходности поштовања закона.

ПРЕТПОСТАВКЕ АДЕКВАТНОСТИ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

С обзиром на изнесени значај адекватности државне реакције на криминалитет уопште, а тиме и еколошки једно од незаобилазних питања у вези са истом, јесте и питање претпоставки – фактора од којих она зависи. Питање своју оправданост заснива не само на чињеници да су само адекватни инструменти предуслов жељеног степена заштите животне средине, већ и да је то показатељ функционисања правне државе. Само у случајевима када држава располаже адекватним инструментима који обезбеђују потребан степен заштите животне средине, може да рачуна на успех на том пољу. У противном, не само да нема заштите, већ непостојање инструмената заштите животне средине може бити и један од сигнала за све веће деловање главних актера ове врсте криминалних активности, не само за наставак таквог њиховог понашања већ и за ширење њихове криминалне активности. Ово тим пре што се еколошка кривична дела, посебно када је реч о њиховим најтежим облицима, по правилу врше ради стицања имовинске користи или задржавања већ стечене имовинске користи вршењем ових кривичних дела.¹⁴ С обзиром на ово као и на чињеницу да су у већини случајева еколошки акциденти, који изазивају већу пажњу јавности, проузроковани деловањем одређених правних лица, обично великих корпорација чија делатност нужно утиче на животну средину, предвиђање одговорности правних лица за извршена кривична дела посебно добија на значају код ове групе кривичних дела.

Претпоставке жељеног степена обезбеђења адекватности државне реакције на еколошки као и друге облике криминалитета уопште су бројне, с тим да међу њима посебно место заузимају оне кривичноправног карактера (кривичноправне норме и њихова примена). Више је него јасно да су кривичноправне норме и начин њихове примене неизоставни фактори жељеног степена адекватности борбе и против еколошког криминалитета. И у теорији и у пракси неспорна је како њихова функционална повезаност, тако и чињеница да од квалитета кривичноправних норми и начина њихове примене у највећем могућем степену зависи и степен адекватности

¹⁴ Бејатовић, С. (2015). Кривичнопроцесни инструменти ефикасности борбе против криминалитета: Нормативни и практични аспект. *Правна ријеч*, 44, 57–84.

борбе државе на пољу борбе против ове сваким даном све негативније и све опасније друштвене појаве универзалног карактера. Оваква каузална повезаност између кривичноправних норми и њихове примене посебно долази до изражаја код еколошког криминалитета који је, нажалост, особеност не само једне државе већ и глобални проблем.¹⁵ Ово из разлога што је управо код ових облика криминалитета неспорна нужност, неопходност и оправданост што адекватније примене мера кривичне принуде. Овде, као и уопште, само адекватна примена мера кривичне принуде је инструмент успешне борбе против ове и не само ове врсте криминалитета, већ и криминалитета уопште.¹⁶ С обзиром на речено, свако друштво које хоће да се успешно супротстави овој негативној појави, а ту нема сумње спада и Република Српска, мора поставити а потом и дати одговор на три кључна питања. То су: Које су то кривичноправне норме у функцији адекватне борбе против еколошког криминалитета? Затим, да ли постоје кривично законодавство Републике Српске садржи те норме и ако не садржи шта би требало предузети поводом тог питања? Треће, да ли се позитивне кривичноправне норме које су у функцији жељеног степена борбе против еколошког криминалитета адекватно примењују или не и ако се не примењују шта би требало предузети у вези са тим? Но, пре анализе овако постављених питања треба констатовати пре свега бројност кривичноправних инструмената адекватности државне реакције на еколошки криминалитет. Међу њима посебан значај имају: кривичноправна норма; адекватност примене кривичноправних норми; ефикасност поступка откривања и доказивања извршених еколошких кривичних дела (ефикасност кривичног поступка); ефикасно одузимање имовинске користи стечене вршењем ове гупе кривичних дела. И поред своје различитости ове претпоставке-фактори се морају посматрати у својој међусобној повезаности. Само у својој узајамној повезаности свих ових претпоставки-фактора кривично законодавство једне државе-друштва даје допринос жељеном степену његовог дејства на пољу борбе против еколошког криминалитета као једног од најтежих облика криминалних активности уопште.¹⁷

¹⁵ V.: *Зборник „Тероризам и друга кривична дела насилничког карактера и кривичноправни инструменти супроштивљања“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2016.

¹⁶ Бејатовић, С. (2018). Ефикасност кривичног поступка као међународни правни стандард. *Зборник „Организација правосуђа и ефикасности судске заштите: Европски стандарди и стање у Србији – Кривичноправни аспекти“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 263–289.

¹⁷ V.: Стојановић, З. (2004). Кривично законодавство и тешки облици криминалитета. *Тешки облици криминала*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 54; Игњатовић, Ђ. (2004). Сузбијање најтежих облика криминалитета у условима транзиције и несигурности. *Зборник „Тешки облици криминала“*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 18–22; Ђурђић, В. (2008).

ПОЈЕДИНИ КРИВИЧНОПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ АДЕКВАТНОСТИ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Као што је већ констатовано, више је кривичноправних инструмената који су у функцији жељеног степена адекватности заштите животне средине. Међу њима посебан значај имају следећи.

Кривичноправне норме и степен адекватности заштите животне средине

Један од не само изузетно значајних већ и неизоставних кривичноправних инструмената жељеног степена заштите животне средине су и кривичноправне норме. Наравно, не безусловно. Да би кривичноправне норме биле у функцији жељеног степена адекватности заштите животне средине морају одговарати савременим захтевима борбе против ове категорије кривичних дела, неопходно је да буду усклађене са релевантним међународним правним стандардима из ове области, да буду усклађене са стварношћу простора на којем се примењују и да, као такве, буду и примењене. Само оне кривичноправне норме које испуњавају све ове услове су у функцији жељеног степена борбе против криминалитета уопште, а тиме и еколошког. С обзиром на наведено, када је реч о овом кривичноправном инструменту реакције на еколошки криминалитет, као прво, поставља се питање да ли позитивно кривично законодавство Републике Српске – његове кривичноправне норме – испуњавају ове услове или не? Један од показатеља који говори с коликим степеном пажње законодавац Републике Српске прилази овој проблематици је и чињеница да је у њеном КЗ предвиђен и не мали броја кривичних дела¹⁸ којима се штити животна средина. КЗ РС, по угледу на не мали број других кривичних законодавастава, посвећује посебно поглавље кривичним делима против животне средине. То је Поглавље XXIX са укупно 23 кривична дела (чл. 370–393. КЗ РС), с тим да свако од њих има и по више облика, што такође додатно говори не само о значају који се поклања оваквом начину заштите животне средине, већ и показује да се изузетно велики број сегмената животне средине штити и кривичноправним нормама. Анализа

Кривичнопроцесно законодавство као нормативна претпоставка ефикасности поступања у кривичним стварима. *Зборник „Кривично законодавство, организација правосуђа и ефикасности поступања у кривичним стварима“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 9–16.

¹⁸ *Службени гласник РС*, бр. 64/2017, 104/2018, 15/2021. и 89/2021.

одредаба поглавља XXIX КЗ РС односно његових чл. 370–393. показује неколико особености овог аспекта заштите животне средине. Међу њима се посебно истичу четири.

Прво, и поред чињенице да је кривично право и код ове групе кривичних дела као и уопште последња брана заштите – *ultima ratio*, релативно је велики број сегмената животне средине који ужива и кривичноправну заштиту. Примера ради то су: загађивање животне средине, загађивање животне средине отпадним материјама, угрожавање животне средине буком или нејонизирајућим зрачењем, угрожавање животне средине непрописним грађењем објеката и постројења, оштећење објеката и уређаја за заштиту животне средине, уништење или оштећење заштићених природних вредности или добара, уништење станишта, угрожавање озонског омотача, несавесно поступање у промету пестицида, пустошење шума и др.¹⁹

Друго, поприлично строге кривичне санкције су предвиђене за извршење највећег броја ових кривичних дела. Код појединих облика кривичних дела запређена је казна затвора и до осам година (случај нпр. са кривичним делом из ст. 3, чл. 373. КЗ – угрожавање животне средине непрописним грађењем објеката и постројења).

Треће, при изрицању условне осуде суд може одредити обавезу учиниоцу да у одређеном року предузме мере заштите животне средине које је надлежни орган одредио (чл. 386, ст. 2. КЗ РС) што има посебан значај с обзиром на чињеницу да се ова кривична санкција учиниоцима ових кривичних дела изриче у не малом броју случајева.²⁰

Четврто, изричито је предвиђено обавезно одузимање имовинске користи стечене вршењем појединих кривичних дела из ове категорије, што на свом значају добија, с обзиром на чињеницу да се не мали број ових кривичних дела врши и ради стицања имовинске користи.

Поред изнесеног, када је реч о кривичноправним инструментима заштите животне средине, ту је и једна од особености кривичног законодавства Републике Српске која има изузетно велики значај, и то посматрано како с аспекта превенције, тако и с аспекта репресије ове групе кривичних дела. Садржана је у чињеници да и кривично законодавство Републике Српске по угледу на не мали број савремених кривичних законодавстава, и то посебно оних који припадају англосаксонском правном

¹⁹ Бабић, М. (2021). *Коментар Кривичног законика Републике Српске*. Лакташи, 202.

²⁰ Бабић, М., Марковић, И. (2008). *Кривично право: Општи дио*. Бања Лука.

систему, предвиђа и одговорност правних лица за кривична дела.²¹ Значај ове особености кривичног законодавства Републике Српске као инструмента заштите животне средине садржан је у чињеници да се не мали број еколошких кривичних дела, и то посебно оних најтежих, извршава управо у процесу реализације делатности одређених правних лица.²² Не мали број правних лица, односно њихових одговорних лица, не бирају средства да би постигла што већу добит, а то се у не малом броју случајева постиже и делатностима којима се угрожава животна средина. Случај нпр. са загађивањем животне средине отпадним материјама, угрожавањем животне средине непрописним грађењем објеката и постројења, оштећењем објеката и уређаја за заштиту животне средине, уништењем или оштећењем заштићених природних вредности или добара, угрожавањем озонског омотача, пустошењем шума и сл.²³ С обзиром на ово за поздравити су решења законодавца којима се предвиђа и одговорност правних лица за извршена кривична дела. Према КЗ РС домаће и страног правно лице у складу са КЗ, одговорно је за кривична дела учињена на територији Републике Српске (чл. 104, ст. 1. КЗ РС). Према чл. 105. овог законског текста за кривично дело које је учинилац учинио у име, за рачун или у корист правног лица, одговорно је правно лице ако је испуњен макар један од четири алтернативно предвиђена услова. То су: када обележја учињеног кривичног дела произлазе из одлуке, налога или одобрења руководећих или надзорних органа правног лица; када су руководећи или надзорни органи правног лица утицали на учиниоца или му омогућили да учини кривично дело; када правно лице располаже с противправно оствареном имовинском користи или користи предмете настале кривичним делом или када су руководећи или надзорни органи правног лица пропустили дужни надзор над законитошћу рада радника.

Уз предње изнесено још је пет обележја КЗ РС када је реч о одговорности правних лица за кривична дела као инструмента кривичноправне заштите животне средине. То су: *прво*, у случајевима постојања предње наведених услова правно лице је одговорно за кривично дело и када учинилац за учињено кривично дело није кривично одговоран а одговорност

²¹ Милошевић, М. (2018). Појам одговорног лица у Закону о одговорности правних лица за кривична дела. *Кривично законодавство и функционисање правне државе*. Требиње: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 365.

²² Борђевић, Ђ. (2010). Одговорност правних лица за кривична дела у кривичном праву. *Савремене тенденције кривичноправне рејресције као инструмената сузбијања криминалитета*. Бијељина: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 243.

²³ Бабић, М. (2021). *Коментар Кривичног законика Републике Српске*. Лакташи, 202.

правног лица не искључује кривичну одговорност физичких, односно одговорних лица за учињено кривично дело; *друго*, и у случајевима стечаја или ликвидације правно лице може бити одговорно за кривично дело без обзира на то да ли је кривично дело учињено пре почетка поступка стечаја или ликвидације или у току поступка стечаја или ликвидације, с тим да се у таквим случајевима правном лицу у поступку стечаја или ликвидације не изриче казна већ се изриче мера безбедности одузимање предмета, или се одузима имовинска корист прибављена кривичним делом. У случајевима када је до престанка правног лица дошло пре правноснажног окончања кривичног поступка, а у кривичном поступку је утврђена кривична одговорност тог правног лица, казне и остале кривичноправне санкције изричу се правном лицу које је правни следник лица којем је утврђена кривична одговорност, ако су руководећи или надзорни органи пре престанка правног лица знали за учињено кривично дело; *треће*, у случају да два или више правних лица саучествује у извршењу кривичног дела, свако правно лице је одговорно под условом да испуњава опште претпоставке за одговорност правног лица за извршено кривично дело; *четврто*, изузетно су строге казне које се могу изрећи правном лицу за извршено кривично дело. То су: новчана казна у износу од 5.000 до 5.000.000 КМ, казна одузимања имовине и казна престанка правног лица. Уз казне ту је и могућност изрицања три мере безбедности (одузимање предмета, објављивање пресуде и забрана обављања одређене привредне делатности); *петто*, ту је још једна особеност која има преваходно генерално-превентивно дејство. Она се огледа у ставу законодавца да у случајевима када је правно лице прибавило имовинску корист учињеним кривичним делом, имовинска корист прибављена кривичним делом ће се одузети од правног лица. Уколико се од правног лица не може одузети имовинска корист јер је правно лице престало да постоји, одузимање ће се извршити од правног следбеника или правних следбеника, а ако ни они не постоје, одузимање ће се извршити од оснивача правног лица, односно акционара или чланова привредног друштва који ће бити обавезани да солидарно плате новчани износ који одговара прибављеној имовинској користи. Генерално-превентивно дејство ове законске одредбе резултат је чињенице да се не мали број кривичних дела овог карактера врши управо ради стицања имовинске користи или увећања већ стечене имовинске користи;²⁴ *шесто*, ту је и одредба чл. 122. КЗ РС

²⁴ Бејатовић, С. (2016). Одузимање незаконито стечене имовине и превенција криминалитета. *Зборник „Кривичне и прекршајне санкције и мере: Изрицање, извршење и услови ошћуси“*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 125.

која шири могућности одговорности правних лица за извршена кривична дела. Према истој, правна лица могу бити кривично одговорна не само за кривична дела прописана КЗ, већ и за друга кривична дела прописана законима Републике Српске. Значај норме огледа се у чињеници да је не мали број кривичних дела којима се штити животна средина прописан и у споредном кривичном законодавству Републике Српске.²⁵

Иоле озбиљнија стручно-критичка анализа одредаба КЗ РС као инструмента заштите животне средине говори да позитивно кривично законодавство Републике Српске представља адекватну нормативну основу за жељени степен кривичноправне заштите животне средине. Изузетак од ове опште, чини се сасвим оправдане оцене представља одредба чл. 46а ст. 3. КЗ РС, која предвиђа могућност да се изречена казна затвора која не прелази једну годину дана, може на захтев осуђеног заменити новчаном казном и то тако да један дан казне затвора кошта 50 КМ. Три су разлога неадекватности оваквог законског решења посматрано с аспекта кривичноправне заштите животне средине, а и не само ове категорије кривичних дела већ, чини се, и генерално-превентивног дејства кривичноправних норми уопште.²⁶ То су: *прво*, у више него малом броју процесуираних кривичних дела против животне средине судска казнена политика је изузетно блага. И у случајевима када се за извршена кривична дела из поглавља XXIX изриче казна затвора она је по правилу до једне године, што значи да може бити „откупљена“. Доказивање разлике у степену генерално-превентивног дејства између ефективне казне затвора и новчане казне је непотребно. *Друго*, у не малом броју случајева кривична дела против животне средине се врше ради стицања одређене материјалне користи или задржавања већ стечене имовинске користи из које се, заменом изречене казне затвора новчаном казном, казна без већих проблема може компензовати. И у случају изрицања казне затвора у трајању од једне године њена откупнина износи 18.250 КМ (око 8.000 евра); *треће*, негира се принцип једнакости грађана јер само богатији грађани могу да се користе овом законском могућношћу.

²⁵ Бејатовић, С. (2016). Одузимање незаконито стечене имовине и превенција криминалитета. *Зборник „Кривичне и прекршајне санкције и мере: Изрицање, извршење и услови ошћустив“*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 132.

²⁶ *Ibid.*, 34.

Начин примене законске норме и степен адекватности заштите животне средине

Адекватне кривичноправне норме јесу један од кључних предуслова успеха борбе против еколошког криминалитета, али не безусловно. Неопходна је и њихова адекватна примена. Само у ситуацијама када једно друштво-држава има адекватне кривичноправне норме и њихову адекватну примену, може се рећи да су створени предуслови њене адекватне реакције на еколошки као и криминалитет уопште. Свако одступање од тог доводи до несклада између нормативног и реалног, између оног што је законом прописано и оног што се дешава у практичној примени закона. Органи који примењују закон не могу у таквом степену дерогирати законска решења да их чине бесмисленим и претварају у декларативне одредбе. Између нормативног и апликативног аспекта законске норме мора се успоставити једна нормална и рационална еквиваленција, да и на једној и на другој страни постоји осећај вредности о стварним друштвеним потребама и криминално-политичким захтевима у прописивању појединих института и решења уопште и њиховој примени у пракси. Само у таквом случају кривично законодавство конкретне државе-друштва је у функцији жељеног степена превенције, не само ове врсте криминалитета већ и сваког другог недозвољеног понашања. Превентивна функција кривичноправне норме, као и правних норми уопште, није толико у њеној строгости колико у неминовности њене примене на свако лице у случајевима када су испуњени за то прописани законски услови. Само у ситуацијама када се кривичноправне норме које одговарају изнесеним захтевима и адекватно примењују, имају потребан степен и превентивног и репресивног дејства. Примена норме не сме бити селективна. Под њен удар морају доћи сви они који су је прекршили, што посебно треба да дође до изражаја у одговорности правних лица за извршена еколошка кривична дела. Ово из разлога што су несагледиве последице угрожавања животне средине управо у случајевима када је то последица делатности правних лица која није у складу са предвиђеним стандардима заштите животне средине.²⁷ Да би кривичноправна норма била адекватан инструмент борбе против еколошког криминалитета не сме бити злоупотребљена. Мора бити примењена у свом духу – у смислу озакоњења. Уз то, да би кривичноправне норме биле у функцији потребног степена генералне превенције, како ове врсте криминалитета тако и

²⁷ Милошевић, М. (2018). Појам одговорног лица у Закону о одговорности правних лица за кривична дела. *Кривично законодавство и функционисање правне државе*. Требиње: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 365.

уопште, мора постојати и висок степен извесности њене примене, висок степен „извесности кажњавања“ учиниоца кривичног дела.²⁸ Изузетно је важно не само какву ће казну судови или други надлежни органи изрећи, већ и осећај степена вероватноће да се учинилац кривичног дела неће моћи „извући“ од заслужене казне.²⁹ Казна као основни инструмент реакције на криминалитет има сврху одвраћања од вршења кривичних дела, сврху преваспитања оних који су починили кривично дело, као и сврху јачања општег морала у друштву само у случају постојања потребног степена извесности њеног изрицања и извршења. Имајући у виду овакав значај овог фактора адекватности државне реакције на еколошки као и криминалитет уопште, поставља се и питање који су то показатељи жељеног степена извесности кажњавања учинилаца кривичног дела због извршеног кривичног дела. Они су бројни с тим да међу њима посебан значај имају следећи: ефикасност откривања и процесуирања извршених кривичних дела; ефикасност кривичног поступка као целине; примена кривичноправне норме на све учиниоце кривичних дела; одузимање имовинске користи стечене извршењем кривичног дела и санирање других његових последица; изрицање адекватне кривичне санкције учиниоцу кривичног дела и њено извршење.³⁰ Само у случајевима када су испуњени сви ови предуслови можемо рећи да постоји жељени степен извесности кривичне одговорности извршиоца због извршеног кривичног дела, а тиме и жељени степен генерално-превентивне функције кривичног права као целине. У противном, не само да тога нема већ то може бити и показатељ „исплативости“ вршења кривичних дела одређеном броју грађана.

У контексту предње изнесених предуслова адекватности примене законске норме и њеног утицаја на заштиту животне средине поставља се питање да ли су исти испуњени у тужилачко-судској пракси у Републици Српској. Истраживање спроведено за потребе овог рада на овако постављено питање показује да су четири основне карактеристике практичног аспекта кривичноправних инструмената заштите животне средине

²⁸ Бејатовић, С. (2015). Казнена политика и реформа кривичног процесног законодавства Србије. *Зборник „Казнена политика као инструмент државне политике на криминалитету“*. Бања Лука: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 7–36.

²⁹ Ћирић, Ј. (2018). Страх и његови правни аспекти. *Зборник „Организација правосудја и ефикасности судске заштите: Европски стандарди и стање у Србији – Кривичноправни аспекти“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.

³⁰ V.: Лазић, Д. et al. (2021). *Кривичноправна заштита животне средине у Републици Србији и њено усклађивање са законодавством Европске уније*. Београд: Пословни и правни факултет „МБ“.

у Републици Српској. *Прво*, изузетно је мали број процесуираних кривичних дела против животне средине. Тако нпр. у току 2021. године на подручју Окружног суда у Требињу процесуирана су четири кривична дела из ове групе, на подручју Окружног суда у Приједору шест кривичних дела, а на подручју Окружног суда у Бијељини процесуирана су само два кривична случаја кривичних дела против животне средине. *Друго*, када је реч о појединачно процесуираним кривичним делима из ове групе то су следећа кривична дела. Два кривична дела незаконит лов из чл. 392. КЗ РС, два кривична дела незаконит риболов из чл. 393. КЗ РС, једно кривично дело пустошење шума (чл. 388. КЗ РС), једно кривично дело противзаконито заузимање и експлоатација природних богатстава и добара од општег значаја из чл. 391. КЗ РС и шест кривичних дела мучење и убијање животиња из чл. 390. КЗ РС. Уз ово, када је реч о овом аспекту истраживања, пажњу заслужује и чињеница да се код свих процесуираних кривичних дела ради о њиховом основном – блажем облику. *Треће*, од укупно дванаест процесуираних кривичних дела само седам кривичних случајева је правноснажно решено. Четири су условне осуде, једна новчана казна а две су ослобађајуће пресуде. *Четврто*, кривични поступак у свих седам правноснажно решених кривичних случаја трајао је преко годину дана.³¹ Резултати добијени спроведеним истраживањем дају основа за закључивање да постоји несклад између кривичноправних норми и њихове практичне примене. Изузетно је мало процесуираних а још мање окончаних кривичних ствари код ове групе кривичних дела, а изречене кривичне санкције и у тако малом броју кривичних случајева су благе. Уз ово ту је и чињеница да одредбе закона о одговорности правних лица за извршена кривична дела једва да су заживеле.

Ефикасност откривања, доказивања и пресуђења извршених кривичних дела и адекватности заштите животне средине

Један од следећих важних инструмената адекватности кривичноправне заштите еколошких кривичних дела, као и адекватности супротстављања криминалитету уопште, је и ефикасност откривања, доказивања и пресуђења извршених кривичних дела – ефикасност кривичног поступка.³² С обзиром на његов неоспоран значај ефикасност

³¹ Подаци узети из званичних статистичких података о раду Окружног јавног тужилаштва у Требињу, Приједору и Бијељини за 2021. годину.

³² Ефикасност кривичног поступка и у овом контексту као и уопште треба посматрати у истовремености његова два елемента (квантитативног и квалитативног)

откривања, доказивања и пресуђења кривичне ствари уопште, а тиме и у случајевима еколошких кривичних дела, добило је и статус међународног правног стандарда³³ и статус једног од кључних захтева целокупног процеса реформе кривичног процесног законодавства Републике Српске који траје већ преко двадесет година.³⁴ Разлози давања оваквог значаја ефикасности кривичног поступка уопште, а тиме и код ове групе кривичних дела, су бројни. Нпр. само ефикасан кривични поступак је један од инструмената успешне борбе против криминалитета и као такав одговара циљевима и генералне и специјалне превенције. С обзиром на ово, обавеза је сваког друштва да створи нормативне као и све друге предуслове за што ефикаснији кривични поступак. Или, законит кривични поступак не значи само такав поступак који

„...осигурава да нико невин не буде осуђен, а да се кривцу изрекне кривична санкција под условима које предвиђа кривични закон и на основу законито спроведеног поступка него и такав поступак који то омогућава у најкраћем могућем трајању“

и др.³⁵ С обзиром на ово, неизбежно је питање да ли је ова претпоставка испуњена или не у Републици Српској. Одговор на овако постављено питање зависи од аспекта са којег се посматра (нормативни или практични аспект). Посматрано са нормативног аспекта може се констатовати да није мали број решења Закона о кривичном поступку Републике Српске³⁶ која су у функцији жељеног степена ефикасности кривичног поступка.³⁷

– Законито решење кривичне ствари у што је могуће краћем временском интервалу. Радуловић, Д. (1997). *Ефикасност кривичног поступка и њен утицај на сузбијање криминалитета: Реалне могућности кривичног законодавства у сузбијању криминалитета*. Београд: Удружење за кривично право и криминологију Југославије, 187.

³³ Ћирић, Ј. (2018). Страх и његови правни аспекти. *Зборник „Организација правосуђа и ефикасност судске заштите: Европски стандарди и стање у Србији – Кривичноправни аспекти“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 137.

³⁴ Полазећи од чињенице да ефикасност кривичног поступка у себи обједињује две међусобно повезане компоненте (трајање кривичног поступка и законитост решења конкретне кривичне ствари) то су истоветни фактори и једне и друге компоненте.

³⁵ Детаљније в.: Шкулић, М. (2018). Ефикасност судске заштите и кривичноправни инструменти обезбеђења. *Зборник „Организација правосуђа и ефикасност судске заштите: Европски стандарди и стање у Србији – Кривичноправни аспекти“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 124–148.

³⁶ *Службени гласник Републике Српске*, бр. 53/2012, 91/2017, 66/2018. и 15/2021.

³⁷ Симовић, М. (2020). Оштећено лице и кривичнопроцесно законодавство БиХ: Међународни правни стандарди, искуства у примени и мере унапређења. *Жива кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите*. Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији, 207.

Међутим, то ниуком случају не значи да ништа не би требало мењати када је реч о овом његовом аспекту. Насупрот, чини се неопходним залагање за озакоњење нових института чија би практична примена допринела знатном степену повећања ефикасности кривичних поступака, а тиме и повећању ефикасности борбе против еколошког криминалитета. Један од таквих примера свакако јесте и институт одлагања кривичног гоњења који се заснива на начелу опортунитета и који је у последње време постао готово универзални институт кривичног процесног права.³⁸ За разлику од нормативног аспекта предметног питања ситуација је сасвим другачија када се оно посматра с аспекта праксе. И поред извесног напретка кривични поступци у Републици Српској су још увек далеко од жељеног степена ефикасности. Званични статистички показатељи говоре да данас у Републици Српској кривични поступци у просеку трају преко две године.³⁹

Одузимање незаконито стечене имовинске користи и адекватност борбе против еколошког криминалитета

Један од следећих не само изузетно важних већ и неизоставних предуслова адекватности државне реакције на пољу борбе против еколошког, као и било којег другог криминалитета имовинског карактера, је ефикасно одузимање имовинске користи стечене вршењем кривичног дела. Значај овог предуслова посебно долази до изражаја у случајевима када се у оквиру пословања правних лица непоштовањем одговарајућих правних норми о заштити животне средине обезбеђује не мала имовинска корист за правно лице, а неспорна је чињеница да се не мали број еколошких кривичних дела, и то посебно оних најтежих, извршава управо у процесу реализације делатности одређеног броја правних лица и да су несагледиве штетне последице таквог њиховог пословања, како за грађане тако и за друштво као целину. Из ових, као и других криминално-политичких разлога који говоре у прилог нужности одузимања имовинске

³⁸ Бејатовић, С. (2022). Начело опортунитета кривичног гоњења као инструмент ефикасности државне реакције на криминалитет: Норма и пракса. *Кривичноправни инструменти ефикасности државне реакције на криминалитет: Норма и пракса*. Добој: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 124.

³⁹ Симовић, М. (2022). Новчана казна као ванинституционални облик реакције на имовински криминалитет. *Ванинституционалне мере, појединачне форме пословања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитет: Искупења очекивања или не?*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 131.

користи стечене вршењем кривичних дела,⁴⁰ овом предуслову адекватности државне реакције на еколошки криминалитет треба посветити дужну пажњу. Норме позитивног кривичног законодавства Републике Српске дају основу за адекватно деловање надлежних државних органа у вези са овим питањем.⁴¹ У тој функцији су нпр. одредбе чл. 8. КЗ РС којима је нормирано начело одузимања противправне имовинске користи као једно од основних начела кривичног права. Према истом

„Нико не може задржати имовинску корист прибављену извршењем кривичног дела. Имовинска корист, као и приходи или друге користи настале из имовинске користи прибављене кривичним делом, обавезно се одузимају.“

Или, ту су и одредбе чл. 82, ст. 1. и 2. КЗ РС према којима се предмети и средства настали извршењем кривичног дела одузимају. Односно, од учиниоца кривичног дела одузимају се и предмети и средства који су употребљени или су били намењени за извршење кривичног дела, без обзира на то да ли су власништво учиниоца или неког трећег лица. Даље, у тој функцији су и одредбе појединих еколошких кривичних дела код којих је изричито предвиђено да се имовина и имовинска корист стечена њиховим вршењем одузима (чл. 392, ст. 6. и чл. 393, ст. 3. КЗ РС).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Три су кључна резултата извршене стручно-критичке анализе проблематике кривичноправних инструмената адекватности заштите животне средине – норме и праксе у Републици Српској. Прво, у кривичном законодавству Републике Српске поклања се посебна пажња заштити животне средине. Доказ исправности овакве једне констатације није само чињеница да њен важећи КЗ једно цело своје поглавље (Поглавље XXIX) са укупно 23 кривична дела посвећује кривичним делима против животне средине, с тим да свако од њих има и по више облика што додатно говори не само о значају који се поклања оваквом начину заштите животне средине, већ и показује да се изузетно велики број сегмената животне средине

⁴⁰ Милошевић, М. (2018). Појам одговорног лица у Закону о одговорности правних лица за кривична дела. *Кривично законодавство и функционисање правне државе*. Требиње: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 153.

⁴¹ V.: Бејатовић, С. (2016). Одузимање незаконито стечене имовине и превенција криминалитета. *Зборник „Кривичне и прекршајне санкције и мере: Изрицање, извршење и услови ошћуси“*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 58–74.

штити и кривичноправним нормама. Уз ово, животна средина, посматрано с аспекта кривичноправних инструмената, штити се и не малим бројем одредаба из споредног кривичног законодавства. Поред овог када је реч о кривичноправним инструментима заштите животне средине ту је и једна од особености кривичног законодавства Републике Српске која има изузетно велики значај и то посматрано како с аспекта превенције, тако и с аспекта репресије ове групе кривичних дела. Садржана је у чињеници да и кривично законодавство Републике Српске по угледу на не мали број савремених кривичних законодавстава, и то посебно оних која припадају англосаксонском правном систему, предвиђа и одговорност правних лица за кривична дела. Значај ове особености кривичног законодавства Републике Српске као инструмента заштите животне средине садржан је у чињеници да се не мали број еколошких кривичних дела, и то посебно оних најтежих, извршава управо у процесу реализације делатности одређених правних лица. Овакав приступ законодавца Републике Српске говори да је он на ставу да и поред тога што је кривично право *ultima ratio* средство, оно је иствремено и један од кључних инструмената заштите животне средине. Друго, позитивно кривично законодавство Републике Српске представља адекватну нормативну основу за жељени корак кривичноправне заштите животне средине. Изузетак од ове опште, чини се сасвим оправдане оцене представља одредба чл. 46а, ст. 3. КЗ РС која предвиђа могућност да се изречена казна затвора, која не прелази једну годину, може на захтев осуђеног заменити новчаном казном и то тако да један дан казне затвора кошта 50 КМ, што се чини неадекватним законским решењем посматрано с аспекта кривичноправне заштите животне средине и то не само ове категорије кривичних дела већ, чини се, и генерално-превентивног дејства кривичног права уопште. Треће, извршена анализа позитивног кривичног законодавства Републике Српске говори да је највећи број његових решења у складу са жељеним степеном норме као предусловом адекватности државне реакције на еколошки криминалитет. Међутим, посматрано с аспекта њихове практичне примене ситуација је сасвим другачија. Присутан је несклад између кривичноправних норми и њихове практичне примене. Изузетно је мало процесуираних а још мање окончаних кривичних ствари код ове групе кривичних дела, изречене кривичне санкције и у тако малом броју кривичних случајева су благе, а одредбе закона о одговорности правних лица за извршена кривична дела једва да су заживеле.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, М. (2021). *Коментар Кривичног законика Републике Српске*. Лакташи.
- Бабић, М., Марковић, И. (2008). *Кривично право: Општи дио*. Бања Лука.
- Батрићевић, А. (2012). Еколошка кривична дела и криминалитет корпорација. *Зборник Еколошја и право*. Београд.
- Бејатовић, С. (2022). Начело опортунитета кривичног гоњења као инструмент ефикасности државне реакције на криминалитет: Норма и пракса. *Кривичноправни инструментни ефикасности државне реакције на криминалитет: Норма и пракса*. Добој: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Бејатовић, С. (2019). Казнена политика и превенција криминалитета. *Зборник „Казнена политика и превенција криминалитета“*. Требиње: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Бејатовић, С. (2017). Међународна кривичноправна сарадња и адекватност борбе против криминалитета. *Реформски процеси и поглавље 23: Година дана после*. Београд: Српско Удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Бејатовић, С. (2016). Одузимање незаконито стечене имовине и превенција криминалитета. *Зборник „Кривичне и прекршајне санкције и мере: Изрицање, извршење и услови општег“*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Деспотовић, Јб. (2002). *Еколошка парадигма*. Нови Сад: Stylos.
- Дреновак-Ивановић, М. et al. (2013). *Правни инструментни еколошке заштите – грађанскоправна и кривичноправна заштита*. Београд: Фидуција 011 принт.
- Ђорђевић, Ђ. (2018). Казнена политика у Србији: Изазови и механизми унапређења. *Зборник „Организација правосуђа и ефикасности судске заштите: Европски стандарди и стање у Србији – Кривичноправни аспекти“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Ђорђевић, Ђ. (2010). Одговорност правних лица за кривична дела у кривичном праву. *Савремене тенденције кривичноправне репресије као инструментни сузбијања криминалитета*. Бијељина: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Ђурђић, В. (2008). Кривичнопроцесно законодавство као нормативна претпоставка ефикасности поступања у кривичним стварима. *Зборник „Кривично законодавство, организација правосуђа и ефикасности поступања у кривичним стварима“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Игњатовић, Ђ. (2004). Сузбијање најтежих облика криминалитета у условима транзиције и несигурности. *Зборник „Тешки облици криминала“*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Јовашевић, Д. (2009). Улога стандарда међународне заједнице у уређивању и заштити животне средине. *Политичка ревија*, бр. 1/2009.
- Јоксић, И. (2012). *Кривичноправна заштита животне средине у законодавству и пракси*. Београд: Институт за упоредно право.

- Јолчић, В. (2007). Кривична, дисциплинска и материјална одговорност за еколошка кривична дела. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Лазић, Д. et al. (2021). *Кривичноправна заштитна животној средини у Републици Србији и њено усклађивање са законодавством Европске уније*. Београд: Правни и правни факултет „МБ“.
- Милошевић, М. (2018). Појам одговорног лица у Закону о одговорности правних лица за кривична дела. *Кривично законодавство и функционисање правне државе*. Требиње: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Михајлов, А. (2010). *Основе аналитичких инструмената у области животној средине*. Сремска Каменица: Факултет за заштиту животне средине.
- Павловић, М. (2002). *Еколошко инжењерство*. Зрењанин: Технички факултет „Михајло Пупин“.
- Понтинг, К. (2009). *Еколошка историја света*. Београд: Одисеја.
- Радуловић, Д. (1997). *Ефикасност кривичног поступка и њен утицај на сузбијање криминалитета: Реалне могућности кривичног законодавства у сузбијању криминалитета*. Београд: Удружење за кривично право и криминологију Југославије, 187
- Симовић, М. (2022). Новчана казна као ванинституционални облик реакције на имовински криминалитет. *Ванинституционалне мере, појединачављене форме поступања и други кривичноправни инструменти реакције на криминалитете (испуњена очекивања или не?)*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Симовић, М. (2020). Оштећено лице и кривичнопроцесно законодавство БиХ: Међународни правни стандарди, искуства у примени и мере унапређења. *Жртва кривичног дела и кривичноправни инструменти заштите*. Београд: Мисија ОЕБС-а у Србији.
- Стојановић, З. (2004). Кривично законодавство и тешки облици криминалитета. *Тешки облици криминала*. Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања.
- Тодоровић, З. (2007). Безбедносни аспект заштите и унапређења животне средине неких развијених европских земаља и земаља у транзицији. *Безбедност*, 4/07. Београд.
- Ђирић, Ј. (2018). Страх и његови правни аспекти. *Зборник „Организација правосуђа и ефикасности судске заштите: Европски стандарди и стање у Србији – Кривичноправни аспекти“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.
- Шкулић, М. (2018). Ефикасност судске заштите и кривичноправни инструменти обезбеђења. *Зборник „Организација правосуђа и ефикасности судске заштите: Европски стандарди и стање у Србији – Кривичноправни аспекти“*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу.

*Milimir Govedarica, Ph.D.**
University of Banja Luka
ORCID:

CRIMINAL LAW INSTRUMENTS OF THE ADEQUACY OF ENVIRONMENTAL PROTECTION**

The norm and praxis of Republika Srpska

ABSTRACT: The questions that constitute the subject matter of this article are analyzed through three groups of questions and concluding remarks in which the basic findings reached in the professional-critical analysis of these questions are presented in the form of a summary. The first group of questions deals with general remarks about the environment and its adequate protection, specifically from two aspects (international law aspects and normative-practical aspects in Republika Srpska). The basic conclusion of the analysis of this group of questions is the necessity of ensuring (normative and practical) preconditions for the most adequate protection of the environment possible, and the instruments of criminal law (criminal legislature and its application) are among the crucial ones.

The second group of questions is dedicated to the assumptions about the desired degree of adequacy of environmental protection (their notion and types). The basic conclusion of the analysis of this group of questions is that there are numerous assumptions about the desired degree of ensuring the adequacy of state reaction to ecological and other types of crime, whereby those that have the

* gmilimir@gmail.com, Associate professor at the Faculty of Security Science, Department of Criminal Law.

** The paper was received on October 13th, 2022, and the paper was accepted for publication on November 30th, 2022. The translation of the original article into English is provided by the *Glasnik of the Bar Association of Vojvodina*.

characteristics of criminal law deserve a special status. Bearing in mind precisely this significance of the norms of criminal law as instruments of environmental protection, the third group of questions is dedicated to the analysis (normative and practical) of the preconditions which determine the degree of adequacy of the instruments of criminal law for the protection of the environment. Viewed in isolation, these are the norm of criminal law; the adequacy of the application of the norms of criminal law; the efficiency of the procedure for discovering and demonstrating that ecological crimes were committed (the efficiency of the criminal procedure); efficient forfeiture of assets obtained through criminal activities belonging to this group of crimes. The basic conclusion of the analysis of this class of questions is that despite their diversity, these assumptions must be viewed through their shared properties. Only in cases when they are met simultaneously, both from the normative and from the practical aspect, is it possible to say that they are a function of the desired degree of adequacy of environmental protection, which is not yet the case with Republika Srpska, especially when it comes to their practical aspects.

Keywords: the environment, criminal law, the criminal law norm, crime, certainty of punishment, court, state prosecution, the police, the defendant, the efficiency of the criminal procedure, prevention

GENERAL REMARKS

One of the questions to which an increasing amount of quite justified attention is being devoted in recent years, both by the international community as a whole and in individual countries, is the question of environmental protection. This statement is supported by numerous international legal acts of universal and regional character which deal with these issues.¹ For instance, according to the Ecolex² data, there are around 2000 different international legal acts that, directly or indirectly, regulate the questions of environmental protection.³ What is taking place is a real hyperproduction of international

¹ Jovašević, D. (2009). Uloga standarda međunarodne zajednice u uređivanju i zaštiti životne sredine. *Political Review*, No. 1, pp. 67-78.

² ECOLEX is an information service in the domain of the law of environmental protection. The cited data is available at: https://www.ecolex.org/result/?tr_status=In+force&type=treaty

³ One of the acts of this character is the Convention on the Protection of the Environment Through Criminal Law, European Treaty Series – No. 172. Its specificity manifests itself in the fact that signatory members are obliged to introduce crimes pertaining to environmental protection into their national legislatures whose factual descriptions would

legal acts in this domain, and these acts speak about the internationalization of the problem of environmental protection. In contemporary international law, the environment is recognized as a specially protected value and in the last decades of the 20th century, the international community reevaluated the mechanisms of environmental protection. An apparently completely justified conclusion was reached that for efficient protection of the environment, protection and monitoring are not enough and it is necessary to include the protective function of criminal law as well.⁴ Any serious analysis of the crucial international legal acts of this character shows that their basic feature is the creation of instruments (of a preventive and repressive character) that would protect the environment as adequately as possible.⁵ It is not necessary to prove the correctness of this approach to the problem because it seems that everything is already clear. Instead, the fact that despite these efforts of the international community to protect the environment in the most adequate way possible, it is becoming more and more threatened each day, and consequently the survival of life on the planet is at risk. The question finds its basis in the fact that only in cases when one society or a country and then the international community as a whole have at their disposal adequate instruments of environmental protection, success in this domain can be expected. Without adequate instruments of environmental protection, results cannot be obtained. The adequacy of the instruments of environmental protection must be an international characteristic because the environment, i.e. its degradation, is an international/universal

be aligned with the elements defined in the relevant multilateral agreement. Next, there is also the obligation of incriminating actions that lead to environmental pollution (e.g. letting out, emitting, or introducing harmful substances into the environment). There is also Directive 2008/99/EC on the protection of the environment through criminal law, which introduces only the basic standards of criminal justice protection of the environment, whereby it does not tackle the issue of defining individual criminal acts and the kinds of sanctions for crimes related to the environment. The regulation of these matters is within the purviews of member states. The directive introduces the responsibility of legal persons for the identified crimes, which exists if the act was committed by any person with a leadership position within the legal person, and the crime was committed for the benefit of the legal person. Furthermore, it is prescribed that against natural persons who commit crimes related to environmental protection or incite others to commit those crimes, criminal procedures will be started regardless of the fact that criminal responsibility for that crime was established against a legal person. The need to undertake legal measures in this domain is based on the assessment that harming the environment through criminal actions is an increasingly serious problem, which causes significant damage to the environment in Europe and throughout the world, while simultaneously generating substantial profits.

⁴ Babić, M. (2021). Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske. Laktaši; Babić, M., and Marković, I. (2008). *Krivično pravo: Opšti dio*. Banja Luka.

⁵ Đorđević, Đ. (2010). Odgovornost pravnih lica za krivična dela u krivičnom pravu. *Savremene tendencije krivičnopravne represije kao instrumenat suzbijanja kriminaliteta*. Bijeljina: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice, 243.

issue. The most recent example is the situation surrounding the Zaporizhzhia nuclear power plant in Ukraine.

Regarding the abovementioned significance of the question of the adequacy of the instruments of environmental protection, three questions are of primary concern. These are the questions of the notion of the adequacy of instruments of environmental protection, the question of their kind and significance in opposing this increasingly negative social phenomenon of a universal character, and the question of the assumptions of the desired degree of their practical realization.⁶ When it comes to the notion of the adequacy of the instruments of environmental protection, it should be analyzed through the interdependence of legal norms which prescribe the instruments for the desired degree of environmental protection as well as the policies regarding penalties and the application of other criminal justice measures towards the perpetrators of crimes against the natural environment, all of which is relevant for this aspect of the issue at hand. This approach to the understanding of this notion has its support in the actuality that despite the fact that courts should simply apply the law correctly and refrain from practicing any kind of policy while applying the criminal justice norms, they, nonetheless, have quite a lot of discretionary space in relation to choosing the type of sanction as well as measuring out the penalty. This discretionary freedom is derived from a number of institutes of the general part of the Criminal Code of Republika Srpska (CCRS)⁷ as well as the broadly prescribed framework for penalties in the special part.⁸ Bearing in mind all of this, here we are dealing with the lawmakers' policies as well as the policies of the subjects in charge of applying the legal norms. Understood from this angle, the state reaction to the crime of this character and in general has a primarily preventive (general and special) effect.⁹ Penalty as a crucial instrument of penal policy is, above other things, a means by which human behavior is influenced. This is especially due to the fact that a penalty is by its very nature something unpleasant, something that every person wants to avoid. If one adds to this all the consequences that are associated with a criminal sanction, then, a statement of this kind becomes all the more significant. That is, it confirms the uncontroversial stance that the largest number of perpetrators start from the assumption that they would not

⁶ See: *Kaznena politika u Srbiji (Zakon i praksa)*. (2017). Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice.

⁷ *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 64/2017, 104/2018, 15/2021 and 89/2021 O.

⁸ Babić, M. (2021). *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*. Laktaši, 158.

⁹ Đorđević, Đ. (2018). *Kaznena politika u Srbiji – izazovi i mehanizmi unapređenja*. Conference “The Organization of Criminal Justice and the Efficiency of Court Protection” (European Standards and the Situation in Serbia – Criminal Justice Aspect). Belgrade.

be discovered and processed or that, in some way, in case of being discovered, they would avoid the penalty for the crime. Viewed in this context, it is more than clear that a penal policy is not only indispensable but also the most efficient means for suppressing crime and other negative social phenomena in general and consequently crimes against the natural environment.¹⁰

In addition to this, numerous studies in psychology also suggest that punishing and punishment are not only exceptionally important but irreplaceable factors in disciplining and training people in general. It is almost not an exaggeration to say that punishment is, although not the only, but certainly the dominant mechanism for controlling the behavior of people in a country. Further, punishment also has an educational and ethical dimension. It contributes to the strengthening of social morality in a society/country.¹¹ Additionally, viewed from the aspect of general prevention, what is exceptionally important is the “certainty of punishment.”¹² The kind of punishment the courts would choose is not important, but the sense of a degree of likelihood that the perpetrator will not be able to “get away” without deserved punishment.¹³ It remains true today that it is more than uncontroversial that punishment has the goal of diverting from criminal activities, the purpose to resocialize those who have committed a crime, as well as the purpose of strengthening the general social morality. This is the, completely justified, stance of the lawmakers of Republika Srpska who in Article 43 of their CC prescribe that within the framework of the general purpose of criminal sanctions (the suppression of illegal acts which damage or threaten the values protected by criminal law), the purpose of punishment is the prevent the perpetrator to commit the crime in the future and resocialize them, as well as to have an effect on other people to refrain from criminal activities and to express a social renouncement of the crime, develop and strengthen responsibility and awareness of the population about the danger and harmfulness of criminal activities and the justifiability of punishment and the necessity of respect for the law.

¹⁰ Ignjatović, Đ. (2004). *Suzbijanje najtežih oblika kriminaliteta u uslovima tranzicije i nesigurnosti*. Conference: “Heavy Felonies”. Belgrade: The Institute for Criminological and Sociological Research.

¹¹ Drenovak-Ivanović, M., et al. (2013). *Pravni instrumenti ekološke zaštite – građanskopravna i krivičnopravna zaštita*. Belgrade: Fiducia.

¹² Bejatović, S. (2018). *Efikasnost krivičnog postupka kao međunarodni pravni standard*. Conference “The Organization of Criminal Justice and the Efficiency of Court Protection: European Standards and the Situation in Serbia – Criminal Justice Aspects”. Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice, 273–28.

¹³ Škulić, M. (2018). *Efikasnost sudske zaštite i krivičnopravni instrumenti obezbeđenja*. Conference “The Organization of Criminal Justice and the Efficiency of Court Protection: European Standards and the Situation in Serbia – Criminal Justice Aspects”. Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice.

THE ASSUMPTIONS ABOUT THE ADEQUACY OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

Bearing in mind the abovementioned significance of state reaction to crime in general, which includes ecological crime, one of the unavoidable questions pertaining to it is the question of the assumptions/factors it depends on. The question is justified not only on the basis of the fact that only adequate instruments make it possible to achieve the desired level of environmental protection and this is an indicator of the functioning of the rule of law. Only in cases when a state has at its disposal the adequate instruments which ensure the necessary degree of environmental protection can it count on success in that field. Otherwise, not only that there is no chance of success, a signal might be given for increased activity of the main perpetrators of this type of crime, its continuation, and expansion. This is primarily because ecological crimes, especially when it comes to their most serious forms, are, as a rule, committed in pursuit of financial gain or retaining already acquired financial gain.¹⁴ Bearing this in mind together with the fact that in most cases, ecologically accidents that attract an increasing amount of public attention are caused by the actions of certain legal persons, usually large corporations whose activities necessarily affect the environment, it becomes especially important to prescribe the responsibility of legal persons for this type of crime.

The preconditions for a desirable degree of adequacy of state reaction to ecological as well as other types of crime are numerous, but the criminal justice-related ones are especially important (the criminal justice norms and their application). It is more than clear that criminal justice norms and the manner of their application are unavoidable factors of a desirable degree of adequate struggle against ecological crime. Both in theory and in practice, it is indisputable that they should be functionally linked. The quality of criminal justice norms and the manner of their application determines, to a large extent, the degree of the adequacy of a country's struggle against this increasingly negative and dangerous social phenomenon of a universal character. This causal link between criminal justice norms and their application becomes especially clear when it comes to ecological crime, which is unfortunately not a characteristic of one country but a global problem.¹⁵ This is because it is precisely with this type of crime that the most adequate application of the measures of criminal

¹⁴ Bejatović, S. (2015). Krivičnoprocesni instrumenti efikasnosti borbe protiv kriminaliteta (normativni i praktični aspekt). *Legal word*, No. 44, 57–84.

¹⁵ See: Conference: *Terrorism and other violent crimes and criminal justice instruments of struggle against them*. (2016). Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice.

justice coercion are necessity and justified. In this regard, as well as in general, only the adequate application of the measures of criminal justice coercion is an instrument of successful struggle against this type of crime as well as crime in general.¹⁶ With this in mind, every society that wants to combat this negative phenomenon successfully, and there is no doubt that Republika Srpska belongs here, must raise and answer the following three questions: what are the adequate criminal justice norms for the purpose of combating ecological crime? Next, does the existing criminal justice legislation of Republika Srpska contain those norms, and if not, what should be done regarding this issue? Third, are the positive criminal justice norms with the purpose of ensuring the desirable degree of struggle against ecological crime adequately applied, and if not, what should be done regarding this issue? However, before analyzing these questions, one should state that there are numerous criminal justice instruments to ensure the adequacy of the state reaction to ecological crime. Among them, special significance should be attributed to: the criminal justice norm; the adequacy of applying criminal justice norms; the efficiency of the procedure of detecting and proving the execution of ecological crimes (the efficiency of the criminal procedure); efficient asset forfeiture regarding assets obtained by engaging in crimes belonging to this category. Despite their diversity, these preconditions/factors must be viewed in their interaction. Only in the mutual interdependence of all these preconditions/factors, can the criminal justice legislation of a country/society contribute to the desired degree of their effect in the domain of combating ecological crime as one of the most serious forms of criminal activity in general.¹⁷

¹⁶ Bejatović, S. (2018). Efikasnost krivičnog postupka kao međunarodni pravni standard. Conference “The Organization of Criminal Justice and the Efficiency of Court Protection: European Standards and the Situation in Serbia – Criminal Justice Aspects“. Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice, 263–289.

¹⁷ See: Stojanović, Z. (2004). Krivično zakonodavstvo i teški oblici kriminaliteta. *Teški oblici kriminala*. Belgrade: The Institute for Criminological and Sociological Research, 54; Ignjatović, Đ. (2004). Suzbijanje najtežih oblika kriminaliteta u uslovima tranzicije i nesigurnosti. Conference: “Heavy Felonies“. Belgrade: The Institute for Criminological and Sociological Research, 18–22; Đurđić, V. (2008). Krivično procesno zakonodavstvo kao normativna pretpostavka efikasnosti postupanja u krivičnim stvarima. Conference: “Criminal Justice Legislation, Organization and the Efficiency of Action in Criminal Justice Matters“. Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice, 9–16.

INDIVIDUAL CRIMINAL JUSTICE INSTRUMENTS AND THE ADEQUACY OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

As has already been stated, there are several criminal justice instruments with the purpose of the desired degree of adequacy of environmental protection. Among them, the following ones are of special significance:

Criminal justice norms and the degree of adequacy of environmental protection

One of the especially important and indispensable criminal justice instruments for ensuring a desirable degree of environmental protection are criminal justice norms. Of course, this statement does not apply unconditionally. In order for the criminal justice norms to be in the function of a desirable degree of adequacy of environmental protection, they have to correspond to the contemporary requirements of the struggle against this category of crimes, to be made compatible with the relevant international legal standards in this domain and to be compatible with the realities of the locale in which they are being applied as well as to be applied as such. Only those criminal justice norms that meet all these conditions are in the function of the desired degree of struggle against crime in general and ecological crime in particular. Bearing this in mind, when it comes to the criminal justice instruments of reaction to ecological crime, the first question that arises is whether the positive criminal justice legislation of Republika Srpska, its criminal justice norms, meet these conditions? One of the indicators which reveals the degree of attention that the lawmakers of Republika Srpska approached this subject with is the fact that its CC prescribes a number of crimes¹⁸ with the aim of protecting the environment. The CC of Republika Srpska, following a number of other criminal justice legislation systems, dedicates a special chapter to crimes against the environment. This is Chapter 29 with 23 crimes in total (Articles 370 through 393 CC of RS), each of them having several different forms, which also speaks not only about the significance being given to this manner of protecting the environment but it also shows that an exceptionally large number of aspects of the environment is protected by criminal justice norms. The analysis of the provisions of Chapter 29 of the CC of RS, i.e. Articles 370-393, reveals several characteristics of this aspect of environmental protection. Among these, four stand out especially:

First, despite the fact that with this group of crimes as well as in general criminal law is the last resort/*ultima ratio*, there is a relatively large number

¹⁸ *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 64/2017,104/2018,15/2021 and 89/2021.

of segments of environmental protection that are protected through criminal law. These are, for instance: environmental pollution, waste material pollution, noise or non-ionizing radiation pollution, damaging the environment through unlawful construction of buildings and facilities, damaging objects and devices used for environmental protection, destroying or damaging natural resources or natural goods, destroying natural habitat, damaging the ozone layer, unconscientious actions in the trade and use of pesticides, deforestation, etc.¹⁹

Second, quite strict criminal sanctions are prescribed for the majority of crimes. With certain forms of crimes, the sentences range up to 8 years (e.g. the crime from Article 373 Paragraph 3 of CC – threatening the environment through unlawful construction of buildings and facilities).

Third, upon sentencing a person to a suspended sentence, the court can order the perpetrator to undertake certain measures of environmental protection chosen by the authorities within a defined period of time (Article 386, Paragraph 2 CC of RS), which is especially significant given the fact that these criminal sanctions are used quite frequently;²⁰

Fourth, the law strictly prescribes that assets obtained through certain criminal actions from this category of crimes be forfeited, which is significant given the fact that a large portion of these crimes are committed for financial gain.

Apart from the above, when it comes to criminal justice instruments of environmental protection, there is also one characteristic of the criminal justice legislation of Republika Srpska which is highly significant from the perspective of prevention as well as repression. It is found in the fact that criminal justice legislation of Republika Srpska, following a number of contemporary criminal justice systems, and especially those that belong to the Anglo-Saxon legal tradition, recognizes the criminal responsibility of legal persons.²¹ The significance of this characteristic of the criminal justice legislation of Republika Srpska as an instrument of environmental protection stems from the fact that a number of ecological crimes, and especially the most serious ones, are committed precisely in the process of carrying out the activities of certain legal persons.²² A significant portion of legal persons, i.e. the responsible persons in legal persons, do not choose the means to achieve as high profits as

¹⁹ Babić, M. (2021). *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*. Laktaši, 202.

²⁰ Babić, M., and Marković, I. (2008). *Krivično pravo, opšti dio*. Banja Luka.

²¹ Milošević, M. (2018). Pojam odgovornog lica u Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela. *Krivično zakonodavstvo i funkcionisanje pravne države*. Trebinje: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 365

²² Đorđević, Đ. (2010). Odgovornost pravnih lica za krivična dela u krivičnom pravu. *Savremene tendencije krivičnopravne represije kao instrument suzbijanja kriminaliteta*. Bijeljina: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 243.

possible, and this often includes activities that threaten the environment. These are, for instance, polluting the environment with waste materials, threatening the environment by unlawful construction of buildings and facilities, damaging objects and devices for environmental protection, destroying or damaging protected natural resources or goods, damaging the ozone layer, deforestation, etc.²³ Bearing this in mind, one should salute lawmakers' solutions which recognize the responsibility of legal persons for criminal activities in this domain. According to the CC of RS, domestic and foreign legal persons, in accordance with the CC, are responsible for criminal actions committed on the territory of Republika Srpska (Article 104, Paragraph 1, CC of RS). According to Article 105 of this legal text, for a crime that a perpetrator committed in the name of or for the benefit of a legal person, the responsibility falls on the legal person if only one of four alternatively prescribed conditions is met. These are: when the characteristics of a committed crime derive from a decision, order or approval of the management or oversight bodies within a legal person; when the management or oversight bodies inside a legal person affected the perpetrator or enabled them to commit the crime; When a legal person has at its disposal illegally obtained assets or uses objects created as a consequence of a crime or when the management or oversight bodies of a legal person failed to perform due diligence regarding the legality of the work of their employees.

In addition to the abovementioned ones, there are five additional characteristics defined in the CC of RS regarding the responsibility of legal persons for criminal acts as an instrument of criminal justice protection of the environment. These are: first, in cases when the abovementioned conditions are met, the legal person is responsible for a crime even when the perpetrator did not face criminal responsibility for the committed crime and the responsibility of a legal person does not exclude the criminal responsibility of natural persons, i.e. persons responsible for a criminal act; second, even in cases of bankruptcy or liquidation, a legal person can be responsible for a crime regardless of whether the crime was committed before bankruptcy or liquidation or during the process of bankruptcy or liquidation with the provision that in such cases, the legal person in the process of bankruptcy or liquidation is not sentenced to a penalty. Instead, a security measure of asset forfeiture is enforced or the criminally-obtained financial gain is confiscated. In cases when the dissolution of a legal person took place before the criminal procedure was completed, and criminal responsibility of the legal person is established during the criminal procedure, penalties and other criminal justice sanctions are carried over to the legal person which is the legal successor whose responsibility was established if the management or oversight organs were aware that the criminal act had

²³ Babić, M. (2021). *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*. Laktaši, 202.

been committed before the dissolution of the legal person; Third, in case two or more legal persons commit a crime jointly, each legal person is responsible provided that it meets the general requirements for criminal responsibility of a legal person; Fourth, the penalties that can be imposed on a legal person for a committed crime are very strict. These are a fine in the amount between 5,000 and 5,000,000 KM, asset forfeiture, and the dissolution of a legal person. In addition to penalties, there is also the possibility of issuing three security measures (asset forfeiture, making the verdict public, and the ban on engaging in certain economic activities); Fifth, there is another characteristic, which has a primarily general-preventive effect. It is reflected in the stance of the lawmakers that in cases when a legal person obtains financial gain through criminal activity, this financial gain can be confiscated from the legal person. If the confiscation cannot be carried out because the legal person has ceased to exist, the forfeiture will be carried out from the legal successor or legal successors, and if there are no successors, the confiscation will be carried out from the founder of the legal person, or the stockholders or the members of the limited liability company who will be obligated to jointly pay a fine that matches the illegally obtained financial gain. The general-preventive effect of this legal provision derives from the fact that a significant number of crimes of this character are committed precisely for the purpose of obtaining financial gain or enlarging the already obtained financial gain;²⁴ Sixth, there is the provision of Article 122 of the CC of RS which expands the possibility of criminal responsibility of legal persons for committed crimes. According to this provision, legal persons can be criminally responsible not only for crimes prescribed in the CC but also for other crimes prescribed by the laws of Republika Srpska. The significance of this norm is reflected in the fact that a number of crimes that are designed to protect the environment are also prescribed in the ancillary criminal legislation of Republika Srpska.²⁵

Any serious professional and critical analysis of the provisions of the CC or RS as instruments of the protection of the environment reveals that the positive criminal legislation of Republika Srpska represents an adequate normative basis for the desired degree of criminal justice protection of the environment. An exception from this general, and apparently quite justified, assessment can be found in the provision of Article 46a Paragraph 3 of the CC of RS which prescribes the option that a prison sentence that does not exceed one year can be, upon the defendant's request, be replaced with a fine such that one day of the prison sentence equals to 50 KM. There are three reasons for

²⁴ Bejatović, S. (2016). Oduzimanje nezakonito stečene imovine i prevencija kriminaliteta. Conference: *Krivične i prekršajne sankcije i mere: Izricanje, izvršenje i uslovni otpust*. Belgrade: The Institute for Sociological and Criminological Research, 125.

²⁵ *Ibid.* 132.

the inadequacy of this legal solution viewed from the perspective of criminal justice protection of the environment and not just this category of crimes but, apparently, the general preventive effect of criminal justice norms in general.²⁶ These are: first, in more than a number of processed criminal acts against the environment, the penal policy is extremely lenient. Even in the cases of crimes from Chapter 29 which are associated with prison sentences, the sentence is usually one year or shorter, which means that it can be “bought off”. Proving the difference in the degree of general preventive effects between a prison sentence and a fine is unnecessary. Second, in a number of cases, crimes against the environment are committed for the purpose of obtaining certain material gain or retaining already obtained material gain which can be used to compensate for the fine issued as a replacement for a prison sentence. Even in the case of a prison sentence of one year, its monetary equivalent is 18,250 KM (around 8,000 euros). Third, the principle of equality before the law is negated because only wealthier citizens can use this possibility.

The manner of application of the legal norm and the degree of adequacy of environmental protection

Adequate criminal justice norms are one of the key preconditions of success in the struggle against ecological crime, but this does not apply unconditionally. Their adequate application is also needed. Only in situations when one society/state has adequate criminal justice norms and their adequate application is it possible to say that conditions have been created for an adequate reaction to ecological crime and crime in general. Any deviation from this leads to an imbalance between the normative and the real, between what is prescribed by the law and what actually takes place in the practical application of the law. The bodies that apply the law cannot derogate legal solutions to such a degree that would make them pointless and turn them into declarative provisions. Between the normative and applied aspect of the legal norm, there must be a normal and rational equivalence, both sides have to have a sense of value for the real social needs and criminal justice and political demands in prescribing particular institutes and solutions in general and their practical application. Only in that case, the criminal justice legislation of a particular society/state is capable of achieving a desired degree of prevention, not just of this type of crime but any other illegal behavior. The preventive function of criminal justice norms, as with legal norms in general, is not so much in its

²⁶ Bejatović, S. (2016). Oduzimanje nezakonito stečene imovine i prevencija kriminaliteta. Conference: *Krivične i prekršajne sankcije i mere: Izricanje, izvršenje i uslovni otpust*. Belgrade: The Institute for Sociological and Criminological Research, 34.

stringency but in the inevitability of its application to each person when the legal conditions for it are met. Only in situations when criminal justice norms that match the abovementioned requirements are adequately applied, do they have the necessary degree of both preventive and repressive effect. The application of the norm cannot be selective. It must impact anyone who violates it, which is especially significant when it comes to the responsibility of legal persons that have committed ecological crimes. This is because the consequences of environmental damage can be unforeseeable precisely in cases when they stem from the activities of legal persons which are not in accordance with the established standards of environmental protection.²⁷ In order for the criminal justice norm to be an adequate instrument of struggle against ecological crime, it must not be abused. It must be applied in its spirit - in the sense of codification. In addition, for criminal justice norms to be in the service of prevention of this type of crime as well as any kind of crime in general, there must be a high risk of the certainty of its application, a high degree of "certainty of punishment" for the perpetrator.²⁸ It is not just the kind of punishment that courts or other bodies would enforce that is important but also the sense of the degree of probability that the perpetrator of a crime will not be able to "get away" without a deserved penalty.²⁹ Punishment as the basic instrument of reaction to crime has the purpose of diverting from crime, the purpose of resocialization, as well as the purpose of strengthening the general morality in the society only in cases when there is the necessary degree of certainty of it being issued and enforced. Bearing in mind this level of significance of this factor of the adequacy of state reaction to ecological crime and crime in general, the question that arises is what are the indicators of the desired degree of certainty of punishment for the perpetrator of a criminal act? They are numerous, but the ones that are especially significant are: the efficiency of detecting and processing committed crimes, the efficiency of the criminal procedure as a whole; the application of the criminal justice norm to all the perpetrators of criminal actions; the forfeiture of assets obtained through criminal activity and the undoing of other consequences of the crime; issuing an adequate

²⁷ Milošević, M. (2018). Pojam odgovornog lica u Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela. *Krivično zakonodavstvo i funkckonisanje pravne države*. Trebinje: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 365

²⁸ Bejatović, S. (2015). Kaznena politika i reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije. Conference "Criminal Justice Policy as an Instrument of State Policy on Crime". Banja Luka: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice, 7–36.

²⁹ Ćirić, J. (2018). Strah i njegovi pravni aspekti. Conference "The Organization of Criminal Justice and the Efficiency of Court Protection: European Standards and the Situation in Serbia – Criminal Justice Aspects". Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice.

criminal sanction to the perpetrator of a crime and its enforcement.³⁰ Only in cases when all these preconditions are met, can we say that there is a desired degree of certainty of criminal responsibility of the perpetrator for a committed crime and thereby the desired degree of the general preventive function of criminal law as a whole. Otherwise, not only is there no such a degree of certainty, but it can also be an indicator of the “lucrative-ness” of committing crimes to a certain number of citizens.

Within the context of abovementioned preconditions of the adequacy of the application of the legal norm and its impact on the protection of the environment: are these preconditions met in the prosecutorial and court practice of Republika Srpska? The investigation carried out for the purposes of this article identified four basic characteristics of the practical aspect of criminal justice instruments for the protection of the environment in Republika Srpska. First, there is an extremely low number of processed crimes against the environment. For instance, in 2021, on the territory of the District Court of Trebinje, four crimes from this category have been processed, on the territory of the District Court of Prijedor, six crimes have been processed, while on the territory of the District Court of Bijeljina, only two crimes against the environment have been processed. Second, when it comes to individually processed crimes from this category, these are the following crimes. Two crimes of unlawful hunting from Article 392 of the CC of RS, two crimes of unlawful fishing from Article 393 of the CC of RS, one crime of forest theft from Article 388 of the CC of RS, one crime of occupying and exploiting natural goods and resources of public significance from Article 391 of the CC of RS and six crimes of torturing and killing animals from Article 390 of the CC of RS. In addition to this, when it comes to this aspect of research, attention should be paid to the fact that all the crimes were processed in their basic/milder forms. Third, out of twelve processed crimes in total, only seven were successfully completed. Four involved suspended sentences, one crime was punished with a fine and in two cases the defendants were freed of charges. Fourth, in all seven cases that were successfully completed, the criminal procedures lasted for more than a year.³¹ The results that were obtained in this research justify the conclusion that there is an imbalance between criminal justice norms and their practical application. There is an extremely low number of processed cases and an even lower number of completed criminal procedures while the sanctions that were issued were mild. Furthermore, there is the fact that the provisions of the law on the responsibility of legal persons for committed crimes are barely coming to life.

³⁰ See: Lazić, D., et al. (2021). *Krivičnopravna zaštita životne sredine u Republici Srbiji i njeno usklađivanje sa zakonodavstvom Evropske unije*. Belgrade: Faculty of Legal and Business Studies “MB”.

³¹ Data is obtained from the official statistical data on the work of the District Attorney in Trebinje, Prijedor, and Bijeljina for 2021.

The efficiency of detecting, proving, and passing a verdict for criminal cases and the adequacy of environmental protection

One additional important instrument of the adequacy of criminal justice protection of the environment, as well as the adequacy of confronting crime in general, is the efficiency of detecting, proving and passing a verdict in criminal cases – the efficiency of the criminal procedure.³² Bearing in mind its uncontroversial significance, the efficiency of detecting, proving and passing a verdict in criminal cases in general and consequently in cases of ecological crimes has gained a status of an international legal standard³³ and the status of one of the crucial demands of the entire process of criminal justice reform in Republika Srpska which has lasted for more than 20 years.³⁴ The reasons for assigning this level of significance to criminal procedures in general and thereby this group of crimes are numerous. For example, only an efficient criminal procedure is an instrument of a successful struggle against crime and as such, it fits the goals of both general and special prevention. Keeping this in mind, the obligation of every society is to create the normative as well as all other preconditions for as efficient a criminal justice procedure as possible. However, a lawful criminal justice procedure

“...does not entail only that no innocent individual will be convicted and the punishment is given according to the conditions prescribed by the law and a lawfully conducted criminal procedure. The procedure that enables this must also be as short as possible”.³⁵

Given all of this, it is an unavoidable question whether this precondition is satisfied in Republika Srpska or not. The answer to this question depends on one’s perspective (the normative or the practical perspective). Viewed from

³² The efficiency of the criminal procedure in this context as in general should be viewed in the simultaneity of two elements (quantitative and qualitative) – legal solution of a criminal matter in the shortest time period possible. (Radulović, D.).

³³ Ćirić, J. (2018). Strah i njegovi pravni aspekti. Conference “The Organization of Criminal Justice and the Efficiency of Court Protection: European Standards and the Situation in Serbia – Criminal Justice Aspects“. Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice, 137.

³⁴ Starting from the fact that the efficiency of a criminal procedure unites in itself two interrelated components (the duration of the criminal procedure and the legality of the solution of the criminal matter at hand) which are uniform factors of both of these components.

³⁵ For more details, see: Škulić, M. (2018). Efikasanost sudske zaštite i krivičnopravni instrumenti obezbeđenja. Conference “The Organization of Criminal Justice and the Efficiency of Court Protection: European Standards and the Situation in Serbia – Criminal Justice Aspects“. Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice, 124–148.

the normative aspect, it can be stated that the number of solutions in the Law on Criminal Procedure of Republika Srpska³⁶ with the purpose of achieving the desired degree of efficiency of the criminal procedure is not small³⁷. However, this by no means entails that nothing should be changed regarding this aspect. On the contrary – for instance, it seems necessary to invest effort to codify new institutes whose practical application would contribute to a significant increase in the efficiency of criminal procedures and thereby increase the efficiency of the struggle against ecological crime. For example, this is the case with the institute of delayed criminal prosecution as a crucial form of the principle of opportunity as a universal institute of criminal procedural law in general.³⁸ In contrast to the normative aspect of this subject matter, the situation is quite different when it is viewed from the standpoint of practice. Despite certain progress, criminal cases in Republika Srpska are still far from the desired degree of efficiency. The official statistical indicators show that criminal cases in Republika Srpska last more than two years on average.³⁹

Forfeiture of illegally obtained assets and the adequacy of the struggle against ecological crime

Another, not only specially important but vital, precondition of the adequacy of the state response in the sphere of struggle against ecological as well as any other form of property-related crime is the efficient forfeiture of assets obtained through criminal activity. The significance of this precondition becomes especially apparent in cases when legal persons acquire significant material gains through violations of the relevant legal norms, and it is an indisputable fact that a significant number of ecological crimes, especially the most severe ones, are committed as part of the activities of a certain number of legal persons and that the harmful consequences of their activities for the citizens and the society as a whole are unforeseeable. For these and other criminal

³⁶ *Official Gazette of Republika Srpska* No. 53/2012, 91/2017, 66/2018. and 15/2021.

³⁷ Simović, M. (2020) Oštećeno lice i krivičnoprocesno zakonodavstvo BiH – međunarodni pravni standardi, iskustva u primeni i mere unapređenja. *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite*. Belgrade: OESCE Mission in Serbia, 207.

³⁸ Bejatović, S. (2022). Načelo oportuniteta krivičnog gonjenja kao instrument efikasnosti državne reakcije na kriminalitet (norma i praksa). *Krivičnopravni instrumenti efikasnosti državne reakcije na kriminalitet (norma i praksa)*. Doboj: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice, 124.

³⁹ Simović, M. (2022). Novčana kazna kao vaninstitucionalni oblik reakcije na imovinski kriminalitet. *Vaninstitucionalne mere, pojednostavljene forme postupanja i drugi krivičnopravni instrumenti reakcije na kriminalitete (ispunjena očekivanja ili ne?)*. Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice, 131.

justice-related and political reasons that speak in favor of the necessity of the forfeiture of assets obtained through criminal actions⁴⁰ this precondition of the adequacy of state response to ecological crime deserves special attention. The norms of positive criminal justice legislation in Republika Srpska provide a basis for adequate activity of the state authorities in charge of this matter.⁴¹ For this reason, the provisions from Article 8 of the CC of RS, in which the principle of the forfeiture of illegally obtained assets is codified, are used as one of the basic principles of criminal law, for instance. According to this article,

“No person is allowed to retain in their possession the assets obtained through criminal activity. Assets as well as profits and other gains obtained through criminal activity are obligatorily confiscated.”

Alternatively, there are also the provisions from Article 82 Paragraphs 1 and 2 of the CC of RS according to which objects and assets created through criminal activity are confiscated. That is, the perpetrator is stripped of the objects and assets that were used or intended for the use in the execution of a crime regardless of whether they belong to the perpetrator or a third party. Next, this is the function of the provisions of certain ecological crimes which explicitly prescribe that the property and assets obtained as a consequence of the crime in question are confiscated (Article 392, Paragraph 6 and Article 393, Paragraph 3 of the CC or RS).

CONCLUDING REMARKS

There are three key results of the professional critical analysis of the issues regarding the criminal justice instruments of the adequacy of environmental protection, both the norms and practice, in Republika Srpska. First, in the criminal justice legislation of Republika Srpska, special attention is devoted to the protection of the environment. The evidence of the correctness of this statement lies not just in the fact that its current CC devotes an entire chapter (Chapter 29) with 23 crimes in total to crimes against the environment whereby each of those has multiple forms which further speaks not only about the significance which is assigned to this form of environmental protection, but also in the large number of aspects of the environment that are protected

⁴⁰ Milošević, M. (2018). Pojam odgovornog lica u Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela. In: *Krivično zakonodavstvo i funkcionisanje pravne države*. Trebinje: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, 153.

⁴¹ See: Bejatović, S. (2016). Oduzimanje nezakonito stečene imovine i prevencija kriminaliteta, Conference: *Krivične i prekršajne sankcije i mere: Izricanje, izvršenje i uslovni otpust*. Belgrade: The Institute for Sociological and Criminological Research, 58–74.

by criminal justice norms. In addition, the environment, viewed from the aspect of criminal justice instruments, is protected also by a number of provisions in ancillary criminal justice legislation. What is more, when it comes to the criminal justice instruments of environmental protection, there is an additional characteristic of the criminal justice legislation of Republika Srpska which is of particular significance, both from the perspective of prevention and from the standpoint of repression of this category of crimes. It is reflected in the fact that criminal legislation of Republika Srpska, following the examples of a number of contemporary criminal justice systems, especially those that belong to the Anglo-Saxon legal system, prescribes the responsibility of legal persons for criminal actions. The significance of this characteristic of the criminal justice legislation of Republika Srpska as an instrument of environmental protection manifests itself in the fact that a large number of ecological crimes and especially the most severe ones are committed precisely as a consequence of the activities of certain legal persons. This approach of the lawmakers of Republika Srpska suggests that they are of the view that besides being the ultimate ratio mechanism, criminal law is simultaneously one of the crucial instruments of environmental protection. Secondly, positive criminal justice legislation of Republika Srpska represents an adequate normative basis for a desired degree of criminal justice protection of the environment. The exception to this general, and seemingly completely justified, assessment can be found in the provision of Article 46 Paragraph 3 of the CC of RS, which prescribes the possibility that a prison sentence given for a crime that does not exceed one year can be replaced by a fine such that one day of prison time is worth 50 KM, which seems to be an inadequate solution viewed from the aspect of criminal justice protection of the environment, and also not just in relation to this category of crimes but the general preventive effect of criminal justice legislation. Third, the analysis of the positive criminal justice legislation of Republika Srpska suggests that the majority of its solutions are compatible with the desired degree of the legal norm as a precondition for the adequacy of the state response to ecological crime. However, viewed from the perspective of their practical application, the situation is completely different. There appears to be a mismatch between the criminal justice norms and their practical application. The number of processed cases is extremely small, and the number of successfully completed ones is even smaller. Also, even in such a small number of cases, the sanctions are lenient, and the legal provisions regarding the responsibility of legal persons for committed crimes are barely coming to life.

BIBLIOGRAPHY

- Babić, M. (2021). *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srpske*. Laktaši.
- Babić, M., and Marković, I. (2008). *Krivično pravo, opšti dio*. Banja Luka.
- Batrićević, A. (2012). Ekološka krivična dela i kriminalitet korporacija. *Collection of Articles on Ecology and the Law*. Belgrade.
- Bejatović, S. (2022). Načelo oportuniteta krivičnog gonjenja kao instrumenat efikasnosti državne reakcije na kriminalitet (norma i praksa). In: *Krivičnopravni instrumenti efikasnosti državne reakcije na kriminalitet (norma i praksa)*. Doboj: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice.
- Bejatović, S. (2019). Kaznena politika i prevencija kriminaliteta. Conference *Penal Policy and the Prevention of Crime*. Trebinje: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice.
- Bejatović, S. (2018). Efikasnost krivičnog postupka kao međunarodni pravni standard. Conference *“The Organization of Criminal Justice and the Efficiency of Court Protection: European Standards and the Situation in Serbia – Criminal Justice Aspects“*. Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice.
- Bejatović, S. (2017). Međunarodna krivičnopravna saradnja i adekvatnost borbe protiv kriminaliteta, In: *Reformski procesi i poglavlje 23 (godinu dana posle)*. Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice.
- Bejatović, S. (2016). Oduzimanje nezakonito stečene imovine i prevencija kriminaliteta, Conference: *Krivične i prekršajne sankcije i mere: Izricanje, izvršenje i uslovni otpust*. Belgrade: The Institute for Sociological and Criminological Research.
- Bejatović, S. (2015). Krivičnoprocesni instrumenti efikasnosti borbe protiv kriminaliteta (normativni i praktični aspekt). *Legal word*, No. 44, 57–84.
- Bejatović, S. (2015). Kaznena politika i reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije. Conference *Criminal Justice Policy as an Instrument of State Policy on Crime*. Banja Luka: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice.
- Ćirić, J. (2018). Strah i njegovi pravni aspekti. Conference *“The Organization of Criminal Justice and the Efficiency of Court Protection: European Standards and the Situation in Serbia – Criminal Justice Aspects“*. Belgrade.
- Drenovak-Ivanović, M., et al. (2013). Pravni instrumenti ekološke zaštite – građansko-pravna i krivičnopravna zaštita. Belgrade: Fiducia 011 print.
- Despotović, LJ. (2002). Ekološka paradigma. Novi Sad: Stylos.
- Đorđević, Đ. (2010). Odgovornost pravnih lica za krivična dela u krivičnom pravu. In: *Savremene tendencije krivičnopravne represije kao instrumenat suzbijanja kriminaliteta*. Bijeljina: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice.
- Đorđević, Đ. (2018). Kaznena politika u Srbiji – izazovi i mehanizmi unapređenja. Conference *“The Organization of Criminal Justice and the Efficiency of Court Protection: European Standards and the Situation in Serbia – Criminal Justice Aspects“*. Belgrade.
- Đurđić, V. (2008). Krivičnoprocesno zakonodavstvo kao normativna pretpostavka efikasnosti postupanja u krivičnim stvarima. *Zbornik „Krivično zakonodavstvo, or-*

- ganizacija pravosuđa i efikasnost postupanja u krivičnim stvarima*“. Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
- Ignjatović, Đ. (2004). Suzbijanje najtežih oblika kriminaliteta u uslovima tranzicije i nesigurnosti. Conference: “Heavy Felonies”. Belgrade: The Institute for Criminological and Sociological Research.
- Jovašević, D. (2009). Uloga standarda međunarodne zajednice u uređivanju i zaštiti životne sredine. *Political Review*, No. 1.
- Joksić, I. (2012). Krivičnopravna zaštita životne sredine u zakonodavstvu i praksi. Belgrade: Institute of Comparative Law.
- Joldžić, V. (2007). Krivična, disciplinska i materijalna odgovornost za ekološka krivična dela. Belgrade: The Institute for Criminological and Sociological Research.
- Lazić, D. et al. (2021). Krivičnopravna zaštita životne sredine u Republici Srbiji i njeno usklađivanje sa zakonodavstvom Evropske unije. Belgrade: Faculty of Legal and Business Studies “MB”.
- Mihajlov, A. (2010). Osnove analitičkih instrumenata u oblasti životne sredine. Sremska Kamenica: Faculty of Environmental Protection. 2010.
- Milošević, M. (2018). Pojam odgovornog lica u Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela. “Krivično zakonodavstvo i funkckonisanje pravne države, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.” Trebinje.
- Ponting, K. (2009). Ekološka istorija sveta. Belgrade: Odyssey.
- Pavlović, M. (2002). Ekološko inženjerstvo. Zrenjanin: Technical College “Mihajlo Pupin”.
- Radulović, D. (1997). *Efikasnost krivičnog postupka i njen uticaj na suzbijanje kriminaliteta: Realne mogućnosti krivičnog zakonodavstva u suzbijanju kriminaliteta*. Beograd: Udruženje za krivično pravo i kriminologiju Jugoslavije, 187.
- Stojanović, Z. (2004). Krivično zakonodavstvo i teški oblici kriminaliteta. “Teški oblici kriminala.” Belgrade: The Institute for Criminological and Sociological Research.
- Simović, M. (2022). Novčana kazna kao vaninstitucionalni oblik reakcije na imovinski kriminalitet. “Vaninstitucionalne mere, pojednostavljene forme postupanja i drugi krivičnopravni instrumenti reakcije na kriminalitete (ispunjena očekivanja ili ne?).” Belgrade: Serbian Society for Criminal Justice Theory and Practice.
- Simović, M. (2020) Oštećeno lice i krivičnoprocesno zakonodavstvo BiH – međunarodni pravni standardi, iskustva u primeni i mere unapređenja. “Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite.” Belgrade: OESCE Mission in Serbia.
- Todorović, Z. (2007) Bezbednosni aspekt zaštite i unapređenja životne sredine nekih razvijenih evropskih zemalja i zemalja u tranziciji. Belgrade: Security, No. 4.
- Škulić, M. (2018). Efikasanost sudske zaštite i krivičnopravni instrumenti obezbeđenja. *Conference “The Organization of Criminal Justice and the Efficiency of Court Protection: European Standards and the Situation in Serbia – Criminal Justice Aspects*“. Belgrade.